

Correctievoorschrift HAVO

voorbeeldexamen

(=H2018 - tijdvak 1)

aardrijkskunde

Het correctievoorschrift bestaat uit:

- 1 Regels voor de beoordeling
- 2 Algemene regels
- 3 Vakspecifieke regels
- 4 Beoordelingsmodel
- 5 Aanleveren scores
- 6 Bronvermeldingen

1 Regels voor de beoordeling

Het werk van de kandidaten wordt beoordeeld met inachtneming van de artikelen 41 en 42 van het Eindexamenbesluit VO.

Voorts heeft het College voor Toetsen en Examens op grond van artikel 2 lid 2d van de Wet College voor toetsen en examens de Regeling beoordelingsnormen en bijbehorende scores centraal examen vastgesteld.

Voor de beoordeling zijn de volgende aspecten van de artikelen 36, 41, 41a en 42 van het Eindexamenbesluit VO van belang:

- 1 De directeur doet het gemaakte werk met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen en het proces-verbaal van het examen toekomen aan de examinerator. Deze kijkt het werk na en zendt het met zijn beoordeling aan de directeur. De examinerator past de beoordelingsnormen en de regels voor het toekennen van scorepunten toe die zijn gegeven door het College voor Toetsen en Examens.
- 2 De directeur doet de van de examinerator ontvangen stukken met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen, het proces-verbaal en de regels voor het bepalen van de score onverwijld aan de directeur van de school van de gecommitteerde toekomen. Deze stelt het ter hand aan de gecommitteerde.

- 3 De gecommiteerde beoordeelt het werk zo spoedig mogelijk en past de beoordelingsnormen en de regels voor het bepalen van de score toe die zijn gegeven door het College voor Toetsen en Examens.
De gecommiteerde voegt bij het gecorrigeerde werk een verklaring betreffende de verrichte correctie. Deze verklaring wordt mede ondertekend door het bevoegd gezag van de gecommiteerde.
- 4 De examinerator en de gecommiteerde stellen in onderling overleg het behaalde aantal scorepunten voor het centraal examen vast.
- 5 Indien de examinerator en de gecommiteerde daarbij niet tot overeenstemming komen, wordt het geschil voorgelegd aan het bevoegd gezag van de gecommiteerde. Dit bevoegd gezag kan hierover in overleg treden met het bevoegd gezag van de examinerator. Indien het geschil niet kan worden beslecht, wordt hiervan melding gemaakt aan de inspectie. De inspectie kan een derde onafhankelijke corrector aanwijzen. De beoordeling van deze derde corrector komt in de plaats van de eerdere beoordelingen.

2 Algemene regels

Voor de beoordeling van het examenwerk zijn de volgende bepalingen uit de regeling van het College voor Toetsen en Examens van toepassing:

- 1 De examinerator vermeldt op een lijst de namen en/of nummers van de kandidaten, het aan iedere kandidaat voor iedere vraag toegekende aantal scorepunten en het totaal aantal scorepunten van iedere kandidaat.
- 2 Voor het antwoord op een vraag worden door de examinerator en door de gecommiteerde scorepunten toegekend, in overeenstemming met correctievoorschrift. Scorepunten zijn de getallen 0, 1, 2, ..., n, waarbij n het maximaal te behalen aantal scorepunten voor een vraag is. Andere scorepunten die geen gehele getallen zijn, of een score minder dan 0 zijn niet geoorloofd.
- 3 Scorepunten worden toegekend met inachtneming van de volgende regels:
 - 3.1 indien een vraag volledig juist is beantwoord, wordt het maximaal te behalen aantal scorepunten toegekend;
 - 3.2 indien een vraag gedeeltelijk juist is beantwoord, wordt een deel van de te behalen scorepunten toegekend in overeenstemming met het beoordelingsmodel;
 - 3.3 indien een antwoord op een open vraag niet in het beoordelingsmodel voorkomt en dit antwoord op grond van aantoonbare, vakinhoudelijke argumenten als juist of gedeeltelijk juist aangemerkt kan worden, moeten scorepunten worden toegekend naar analogie of in de geest van het beoordelingsmodel;
 - 3.4 indien slechts één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, wordt uitsluitend het eerstgegeven antwoord beoordeeld;
 - 3.5 indien meer dan één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, worden uitsluitend de eerstgegeven antwoorden beoordeeld, tot maximaal het gevraagde aantal;
 - 3.6 indien in een antwoord een gevraagde verklaring of uitleg of afleiding of berekening ontbreekt dan wel foutief is, worden 0 scorepunten toegekend tenzij in het beoordelingsmodel anders is aangegeven;

- 3.7 indien in het beoordelingsmodel verschillende mogelijkheden zijn opgenomen, gescheiden door het teken /, gelden deze mogelijkheden als verschillende formuleringen van hetzelfde antwoord of onderdeel van dat antwoord;
- 3.8 indien in het beoordelingsmodel een gedeelte van het antwoord tussen haakjes staat, behoeft dit gedeelte niet in het antwoord van de kandidaat voor te komen;
- 3.9 indien een kandidaat op grond van een algemeen geldende woordbetekenis, zoals bijvoorbeeld vermeld in een woordenboek, een antwoord geeft dat vakinhoudelijk onjuist is, worden aan dat antwoord geen scorepunten toegekend, of tenminste niet de scorepunten die met de vakinhoudelijke onjuistheid gemoeid zijn.
- 4 Het juiste antwoord op een meerkeuzevraag is de hoofdletter die behoort bij de juiste keuzemogelijkheid. Voor een juist antwoord op een meerkeuzevraag wordt het in het beoordelingsmodel vermelde aantal scorepunten toegekend. Voor elk ander antwoord worden geen scorepunten toegekend. Indien meer dan één antwoord gegeven is, worden eveneens geen scorepunten toegekend.
- 5 Een fout mag in de uitwerking van een vraag maar één keer worden aangerekend, tenzij daardoor de vraag aanzienlijk vereenvoudigd wordt en/of tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 6 Een zelfde fout in de beantwoording van verschillende vragen moet steeds opnieuw worden aangerekend, tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 7 Indien de examinerator of de gecommiteerde meent dat in een examen of in het beoordelingsmodel bij dat examen een fout of onvolkomenheid zit, beoordeelt hij het werk van de kandidaten alsof examen en beoordelingsmodel juist zijn. Hij kan de fout of onvolkomenheid mededelen aan het College voor Toetsen en Examens. Het is niet toegestaan zelfstandig af te wijken van het beoordelingsmodel. Met een eventuele fout wordt bij de definitieve normering van het examen rekening gehouden.
- 8 Scorepunten worden toegekend op grond van het door de kandidaat gegeven antwoord op iedere vraag. Er worden geen scorepunten vooraf gegeven.
- 9 Het cijfer voor het centraal examen wordt als volgt verkregen.
Eerste en tweede corrector stellen de score voor iedere kandidaat vast. Deze score wordt meegedeeld aan de directeur.
De directeur stelt het cijfer voor het centraal examen vast op basis van de regels voor omzetting van score naar cijfer.

NB1 *T.a.v. de status van het correctievoorschrift:*

Het College voor Toetsen en Examens heeft de correctievoorschriften bij regeling vastgesteld. Het correctievoorschrift is een zogeheten algemeen verbindend voorschrift en valt onder wet- en regelgeving die van overheidswege wordt verstrekt. De corrector mag dus niet afwijken van het correctievoorschrift.

NB2 *T.a.v. het verkeer tussen examinerator en gecommiteerde (eerste en tweede corrector):*

Het aangeven van de onvolkomenheden op het werk en/of het noteren van de behaalde scores bij de vraag is toegestaan, maar niet verplicht. Evenmin is er een standaardformulier voorgeschreven voor de vermelding van de scores van de kandidaten. Het vermelden van het schoolexamencijfer is toegestaan, maar niet verplicht. Binnen de ruimte die de regelgeving biedt, kunnen scholen afzonderlijk of in gezamenlijk overleg keuzes maken.

NB3 *T.a.v. aanvullingen op het correctievoorschrift:*

Er zijn twee redenen voor een aanvulling op het correctievoorschrift: verduidelijking en een fout.

Verduidelijking

Het correctievoorschrift is vóór de afname opgesteld. Na de afname blijkt pas welke antwoorden kandidaten geven. Vragen en reacties die via het Examenloket bij de Toets- en Examenlijn binnenkomen, kunnen duidelijk maken dat het correctievoorschrift niet voldoende recht doet aan door kandidaten gegeven antwoorden. Een aanvulling op het correctievoorschrift kan dan alsnog duidelijkheid bieden.

Een fout

Als het College voor Toetsen en Examens vaststelt dat een centraal examen een fout bevat, kan het besluiten tot een aanvulling op het correctievoorschrift.

Een aanvulling op het correctievoorschrift wordt door middel van een mailing vanuit Examenblad.nl bekendgemaakt. Een aanvulling op het correctievoorschrift wordt zo spoedig mogelijk verstuurd aan de examensecretarissen.

Soms komt een onvolkomenheid pas geruime tijd na de afname aan het licht. In die gevallen vermeldt de aanvulling:

- Als het werk al naar de tweede corrector is gezonden, past de tweede corrector deze aanvulling op het correctievoorschrift toe.
en/of
- Als de aanvulling niet is verwerkt in de naar Cito gezonden Wolf-scores, voert Cito dezelfde wijziging door die de correctoren op de verzamelstaat doorvoeren.

Dit laatste gebeurt alleen als de aanvulling luidt dat voor een vraag alle scorepunten moeten worden toegekend.

Als een onvolkomenheid op een dusdanig laat tijdstip geconstateerd wordt dat een aanvulling op het correctievoorschrift ook voor de tweede corrector te laat komt, houdt het College voor Toetsen en Examens bij de vaststelling van de N-term rekening met de onvolkomenheid.

3 Vakspecifieke regels

Voor dit examen zijn geen vakspecifieke regels vastgesteld.

4 Beoordelingsmodel

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Wereld

Opgave 1 – De geografie van LEGO

1 maximumscore 2

Juiste redenen zijn:

- De fabrieken liggen in landen met relatief lage lonen.
- De fabrieken liggen in een deel van Europa met een relatief sterke economische groei.
- De fabrieken liggen in de Europese Unie.

per juiste reden

1

2 maximumscore 1

Uit het antwoord moet blijken dat het aantal kinderen in Noordwest-Europa afneemt.

3 maximumscore 2

Uit het antwoord moet blijken dat

- LEGO producten is gaan ontwikkelen die ook gericht zijn op meisjes (LEGO *Friends*) / die inspelen op nieuwe trends of populaire films (*Harry Potter* en *Starwars*) / die voor educatieve doeleinden gebruikt kunnen worden (LEGO *Mindstorms* en LEGO *Education*)
- nieuwe legoproducten via internet / YouTube / sociale media steeds sneller (en bij meer mensen) aangeprezen worden

1

1

4 maximumscore 3

- Mondiale schaal: de luisterposten zijn gevestigd in de drie gebieden die samen de triade vormen / in de drie belangrijkste centrumgebieden van de wereld (Noord-Amerika, West-Europa en Oost-Azië)
- Continentale schaal: de luisterposten zijn gevestigd in de economisch sterkste landen van de centrumgebieden / in de triade (Verenigde Staten, Duitsland en Japan)
- Nationale schaal: de luisterposten zijn gevestigd in de (trendsettende) centrumsteden (München, Los Angeles en Tokyo) van de economisch sterkste landen

1

1

1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Opgave 2 – Steden in India

5 maximumscore 2

- Het verschil: de steden in India liggen meer verspreid over het land en in Brazilië en Australië liggen de steden vooral aan de kust 1
- Juiste oorzaken zijn: 1
 - Vrijwel het hele grondgebied van India is bewoonbaar, terwijl grote delen van Brazilië en Australië ontoegankelijk / weinig vruchtbaar / erg droog zijn.
 - India kende al voor de koloniale tijd steden die gelijkmatig over het land verspreid lagen, terwijl de steden in Brazilië en Australië pas vanaf de koloniale tijd (en dus aan de kust) ontstonden.

6 maximumscore 2

Een juiste uitleg is:

- Door het gebied direct ten zuiden van de Himalaya stromen grote rivieren (die regelmatig buiten hun oevers treden) (oorzaak) 1
- waardoor vruchtbaar sediment werd achtergelaten / voldoende voedsel verbouwd kon worden om een grote bevolking te onderhouden / handel gedreven kon worden (en er dus een hoge bevolkingsdichtheid kon ontstaan) (gevolg) 1

7 maximumscore 3

Uit de redenering moet blijken dat

- regio's waar veel investeringen worden gedaan (bron 6) over het algemeen veel werkgelegenheid bieden / het meest welvarend zijn 1
- zodat veel migranten naar de steden in deze regio's trekken (bron 4) 1
- maar dat er voor deze migranten in deze steden niet voldoende werk / huisvesting beschikbaar is en veel migranten in slums terechtkomen (bron 5) 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Aarde

Opgave 3 – De T-Rex in Leiden

- 8 maximumscore 2**
- (gras)steppe 1
 - Er valt te weinig neerslag (voor de groei van bomen) 1
- 9 maximumscore 2**
Een juiste redenering is:
- Een goed bewaard fossiel zoals dat van de T-Rex kan alleen zijn bewaard in een sedimentgesteente (dat op land gevormd is) 1
 - en van de vier soorten gesteenten is alleen zandsteen een sedimentgesteente 1
- 10 maximumscore 2**
Uit het antwoord moet blijken dat
- Yellowstone National Park: het vulkanisme ontstaat daar door een hotspot 1
 - Cascade Range: het vulkanisme ontstaat daar door subductie 1
- 11 maximumscore 2**
- Maastricht 1
 - Uit het antwoord moet blijken dat de gesteentelagen uit het Krijt daar aan het aardoppervlak liggen / elders in Nederland bedekt zijn door jongere sedimenten (niet aan het aardoppervlak liggen) 1

Opgave 4 – Het Eyremeer in Australië

- 12 maximumscore 2**
- a Melbourne
 - b Alice Springs
 - c Darwin
 - d Brisbane
- indien vier antwoorden juist 2
indien drie of twee antwoorden juist 1
indien minder dan twee antwoorden juist 0
- 13 maximumscore 1**
Cooper Creek

Vraag	Antwoord	Scores
14	maximumscore 2 Uit de uitleg moet blijken dat	
	<ul style="list-style-type: none"> alleen in jaren met een extra krachtige passaatwind vochtige lucht verder landinwaarts / over de kustgebergtes wordt geblazen (oorzaak) 	1
	<ul style="list-style-type: none"> waardoor alleen dan voldoende neerslag valt in het stroomgebied van de rivieren die het Eyremeer voeden (gevolg) 	1
15	maximumscore 2	
	<ul style="list-style-type: none"> extensieve veeteelt 	1
	<ul style="list-style-type: none"> Het grondwater bevindt zich door de lage ligging van de omgeving van het Eyremeer (in tegenstelling tot het hooggelegen westen van Australië) veel dichtter onder het oppervlak 	1

Ontwikkelingsland – Indonesië

Opgave 5 – Goudwinning op Lombok

16	maximumscore 2 Uit de redenering moet blijken dat	
	<ul style="list-style-type: none"> de goudprijs de laatste jaren (sterk) is gestegen 	1
	<ul style="list-style-type: none"> zodat boeren en vissers hun bestaan hebben ingeruild voor dat van goudzoeker (omdat ze daar meer mee konden verdienen) 	1
17	maximumscore 2	
	<ul style="list-style-type: none"> Natuurlijk kenmerk: Indonesië is een uitgestrekte archipel / heeft een lange kustlijn (die nooit helemaal te controleren is) 	1
	<ul style="list-style-type: none"> Politiek kenmerk: Indonesië is een <i>soft state</i> / kent veel corruptie (zodat onvoldoende opgetreden wordt tegen illegale handel) 	1
18	maximumscore 2	
	<ul style="list-style-type: none"> Schaalniveau van Lombok: tussenhandelaren uit de hoofdstad (het centrum) van Lombok verdienen meer aan de goudwinning dan de lokale bevolking die (in de perifere gebieden) het goud wint 	1
	<ul style="list-style-type: none"> Mondiaal schaalniveau: het goud wordt gewonnen in een (semi)perifeer land als Indonesië, maar de verkoop vindt plaats in andere (rijkere) delen van de wereld 	1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

19 maximumscore 3

- Juiste mogelijke positieve gevolgen voor de bevolking van Lombok zijn: 2
 - De grote buitenlandse mijnbouwbedrijven mogen/zullen geen kwik gebruiken, waardoor de bron van de gezondheidsproblemen onder de bevolking wordt weggenomen.
 - Er ontstaan meer kansen op legale werkgelegenheid.
 - Door de komst van nieuwe werknemers zal meer geld besteed worden in de lokale economie.

Opmerking

Aan een juist mogelijk positief gevolg voor de bevolking van Lombok 1 scorepunt toekennen.

- Juiste mogelijke negatieve gevolgen voor de bevolking van Lombok zijn: 1
 - De grote winsten zullen ten goede komen aan het mijnbouwbedrijf en/of de nationale overheden.
 - De lokale bevolking raakt de inkomsten uit de kleinschalige goudwinning kwijt.
 - De lokale bevolking kan een deel van de grond kwijtraken (doordat vergunningen worden afgegeven).
 - Er kan schade door grootschalige mijnbouw aan de leefomgeving ontstaan.

Opgave 6 – Thee in Indonesië

20 maximumscore 2

Juiste kenmerken zijn:

- Het noorden van Sumatra is een bergachtig gebied.
- Het noorden van Sumatra heeft een warm en vochtig (tropisch) klimaat.

per juist kenmerk 1

21 maximumscore 2

Uit de uitleg moet blijken dat

- een groot deel van Java (in tegenstelling tot het noorden van Sumatra) een periode van het jaar onder invloed staat van een hogedrukgebied / van droge lucht uit Australië / niet het hele jaar onder invloed staat van de ITCZ (oorzaak) 1
- waardoor een groot deel van Java een droge tijd heeft (en de thee daar dus van betere kwaliteit is) (gevolg) 1

Vraag	Antwoord	Scores
22	maximumscore 2	
	<ul style="list-style-type: none"> • (bodem)erosie • Juiste manieren zijn: <ul style="list-style-type: none"> – De theeplanten staan parallel aan de hoogtelijnen. – De theeplanten staan dicht op elkaar (zodat de hele bodem bedekt is). 	1 1
23	maximumscore 2	
	Uit de redenering moet blijken dat	
	<ul style="list-style-type: none"> • bedrijven verplicht zijn om grondstoffen te bewerken tot halffabricaat of eindproduct / geen onbewerkte grondstoffen mogen exporteren • zodat het exportaandeel van onbewerkte thee is afgenomen / van bewerkte thee is toegenomen 	1 1

Leefomgeving

Opgave 7 – Het project Grensmaas

24	maximumscore 2	
	Een juiste uitleg is:	
	<ul style="list-style-type: none"> • De Maas stroomt tegenwoordig minder hard / heeft tegenwoordig een kleinere piekafvoer / heeft tegenwoordig een regelmatiger regiem (dan in het Pleistoceen) (oorzaak) • waardoor grind tegenwoordig al stroomopwaarts van de Grensmaas bezinkt / tegenwoordig bij de Grensmaas alleen maar fijner sediment wordt afgezet (gevolg) 	1 1
25	maximumscore 2	
	Juiste doelen zijn:	
	<ul style="list-style-type: none"> – grindwinning (economische dimensie) – natuurontwikkeling (dimensie natuur) 	
	per juist doel	1
26	maximumscore 1	
	Uit het antwoord moet blijken dat het Julianakanaal vlak naast de Grensmaas loopt (zodat de scheepvaart geen hinder heeft van een vrij meanderende Grensmaas).	

Vraag	Antwoord	Scores
27	maximumscore 2 Uit de uitleg moet blijken dat	
	<ul style="list-style-type: none"> • door de maatregelen bij de Grensmaas meer ruimte voor de rivier ontstaat / het water langer wordt vastgehouden (oorzaak) 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • waardoor het debiet verder stroomafwaarts afneemt / het regiem van de rivier verder stroomafwaarts regelmatigiger wordt (en het overstromingsrisico dus afneemt) (gevolg) 	1
28	maximumscore 2	
	<ul style="list-style-type: none"> • publiek-private samenwerking (pps) 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • de Belgische overheid / Belgische partijen 	1

Opgave 8 – De nieuwe spoorzone in Breda

29	maximumscore 2 Juiste kenmerken zijn:	
	– De spoorzone ligt dicht bij de binnenstad van Breda.	
	– In de spoorzone bevindt zich industrieel erfgoed / bevinden zich grote industriële panden.	
	– In de spoorzone is (door het verdwijnen van traditionele industrie) veel ruimte beschikbaar gekomen.	
	per juist kenmerk	1
30	maximumscore 2 Een juiste redenering is:	
	<ul style="list-style-type: none"> • Door de mix van verschillende functies zijn er op bijna alle tijden van de dag mensen in de openbare ruimte 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • zodat er voortdurend toezicht / sociale controle is (wat de subjectieve veiligheid vergroot) 	1
31	maximumscore 2	
	<ul style="list-style-type: none"> • Een juist mogelijk positief effect voor de binnenstad van Breda is: door de doorgang onder het station is de bereikbaarheid van de binnenstad (vanuit het noorden van Breda) verbeterd 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • Een juist mogelijk negatief effect voor de huidige bewoners van de spoorzone is: (een deel van) de huidige bewoners kunnen door de ontwikkelingen verdrongen worden 	1
32	maximumscore 2	
	<ul style="list-style-type: none"> • nationaal stedelijk netwerk: Brabantstad / de Brabantse stedenrij 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • Breda ligt gunstig op de route tussen de Randstad (Amsterdam-Rotterdam) en Antwerpen-Brussel-Parijs 	1

5 Aanleveren scores

Verwerk de scores van de alfabetisch eerste vijf kandidaten per examinator in de applicatie Wolf. Accordeer deze gegevens voor Cito uiterlijk op 29 mei. Meteen aansluitend op deze datum start Cito met de analyse van de examens.

Ook na 29 mei kunt u nog tot en met 12 juni gegevens voor Cito accorderen. Deze gegevens worden niet meer meegenomen in hierboven genoemde analyses, maar worden wel meegenomen bij het genereren van de groepsrapportage.

Na accordering voor Cito kunt u in de webbased versie van Wolf de gegevens nog wijzigen om ze vervolgens vrij te geven voor het overleg met de externe corrector. Deze optie is relevant als u Wolf ook gebruikt voor uitwisseling van de gegevens met de externe corrector.

tweede tijdvak

Ook in het tweede tijdvak wordt de normering mede gebaseerd op door kandidaten behaalde scores. Wissel te zijner tijd ook voor al uw tweede-tijdvak-kandidaten de scores uit met Cito via Wolf. Dit geldt **niet** voor de aangewezen vakken.

6 Bronvermeldingen

Opgave 1

bron 1 vrij naar:
<http://www.trouw.nl/tr/nl/4504/Economie/article/detail/3529963/2013/10/19/LEGO-focust-weer-op-steentjes-en-groeit-tegen-de-trend-in.dhtml> en <https://www.secure.LEGO.com>
foto's: www.LEGO.com

Opgave 3

bron 1 vrij naar: <https://www.nemokennislink.nl/publicaties/een-tyrannosaurus-rex-voor-naturalis>
en <https://t-rex.naturalis.nl>
foto: <http://cdn.sleutelstad.nl/wp-content/uploads/2016/09/trix03.jpg>

bron 2 bron foto 1: <http://www.geodil.com/images1124full.jpg>, Joseph H. Hartman, 2001 en
bron foto 2: Servaas Neijens/Naturalis

Opgave 4

bron 1 vrij naar: www.klimadiagramme.de
bron 2 bron: Cito

Opgave 5

bron 1 vrij naar: NRC Handelsblad, 22 april 2014, Garschagen, M. (2014) 'Kwik is een langzame moordenaar op Lombok'
bron 2 vrij naar: www.sr-indonesia.com

Opgave 6

bron 1 vrij naar: <http://ratetea.com>
bron 2 bron:
https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/08/Malabar_Tea_Plantation_Bandung_South.jpg op 1-5-2014

bron 3 vrij naar: <http://data.worldbank.org>

Opgave 7

bron 1 vrij naar: <http://www.grensmaas.nl>

Opgave 8

bron 1 vrij naar: www.viabreda.nl
bron 2 https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/75/De_Drie_Hoefijzers_-_Breda.jpg